

**TO'QIMACHILIK SANOATIDA MAHSULOT TANNARXINIGA TA'SIR
ETUVCHI OMILLAR TAHLILI****Gaybullayeva Gulbahor¹**¹ *Farg'ona politexnika instituti, assistent***MAQOLA
MA'LUMOTI****ANNOTATSIYA:****MAQOLA TARIXI:***Received: 09.10.2024**Revised: 10.10.2024**Accepted: 11.10.2024***KALIT SO'ZLAR:**

Xarajat samaradorligi, To'qimachilik sanoatini optimallashtirish, Ishlab chiqarish ish jarayoni, Yetkazib berish tizimining boshqaruvi, Chiqindilarni minimallashtirish, Energiya samaradorligi, Ilg'or ishlab chiqarish texnologiyalari, Resurslarni boshqarish, Tejamkor ishlab chiqarish, Raqobat ustunligi.

To'qimachilik sanoatida mahsulot tannarxini pasaytirishning tashkiliy iqtisodiy mexanizmini takomillashtirish" mahsulot sifatini saqlab qolish bilan birga xarajatlar samaradorligini oshirish uchun jarayonlar va resurslarni boshqarishni optimallashtirishga qaratilgan. Asosiy strategiyalar ishlab chiqarish ish jarayonlarini tartibga solish, ilg'or texnologiyalarni o'zlashtirish, ta'minot zanjiri boshqaruvini takomillashtirish va chiqindilarni minimallashtirishni o'z ichiga oladi. Tashkiliy tuzilmalarni takomillashtirish, miqyosdagi iqtisodlardan foydalanish va energiyani tejavchi usullarni joriy qilish orqali to'qimachilik kompaniyalari ishlab chiqarish xarajatlarini sezilarli darajada kamaytirishga erishishlari mumkin. Bu yaxshilanishlar nafaqat raqobatbardoshlikni oshiradi, balki sanoatning barqaror rivojlanishiga ham hissa qo'shadi.

KIRISH.

To'qimachilik sanoati dunyodagi eng qadimgi va eng keng tarqalgan tarmoqlardan biri sifatida vaqt o'tishi bilan sezilarli darajada rivojlandi. Ayniqsa to'qimachilik sanoati bir qator mamlakatlarda ish o'rinlari va eksportning salmoqli qismini ta'minlovchi

iqtisodiyotning muhim tarmoqlaridan biri hisoblanadi, chunki kundalik kiyimdan tortib sanoat to'qimachilik mahsulotlarigacha bo'lgan muhim mahsulotlarni taqdim etadi. Biroq, bu sektor bir qator muammolarga duch kelmoqda, jumladan, o'zgaruvchan xom ashyo xarajatlari, energiya xarajatlari va barqaror amaliyotlarga bo'lgan talab ortib bormoqda. Raqobat kuchayib borayotgan jahon bozorida to'qimachilik ishlab chiqaruvchilari mahsulot sifati va samaradorligini saqlab qolish bilan birga xarajatlarni kamaytirish yo'llarini topishlari kerak.

Bu yerda asosiy maqsad to'qimachilik sanoatidagi tashkiliy iqtisodiy mexanizmlarni xarajatlarni kamaytirishga erishish uchun qanday takomillashtirish mumkinligini o'rganishdir. Ushbu mexanizmlar raqobatbardoshlikni oshirishga qaratilgan resurslar, jarayonlar va texnologiyalarni boshqarishni o'z ichiga oladi.

To'qimachilik ishlab chiqarishdagi xarajatlar tarkibini doimiy va o'zgaruvchan xarajatlarga bo'lish mumkin. Doimiy xarajatlarga mashina va jihozlarga kapital xarajatlar kiradi, o'zgaruvchan xarajatlarga esa xom ashyo, mehnat, energiya va transport xarajatlari kiradi. Ushbu xarajat taqsimotini tushunish yaxshilash uchun potentsial yo'nalishlarni aniqlash uchun juda muhimdir.

1. Xom ashyo tannarxi - paxta, jun, sintetik tolalar - ko'pincha umumiy xarajatlarning muhim qismini tashkil qiladi. Ushbu materiallarni samarali sotib olish ishlab chiqarishning umumiy narxiga sezilarli ta'sir ko'rsatishi mumkin.

2. Mehnat yana bir muhim komponent hisoblanadi, ayniqsa qo'lda ishlov berish keng tarqalgan hududlarda. Sifatni buzmasdan mehnat xarajatlarini kamaytirish malakani oshirish va jarayonlarni avtomatlashtirishga sarmoya kiritishni talab qiladi.

3. To'qimachilik ishlab chiqarishda, xususan, bo'yash va pardozlash jarayonlarida energiya sarfi katta xarajat bo'lishi mumkin. Samaradorlik choralari va qayta tiklanadigan energiya manbalari orqali energiya sarfini optimallashtirish xarajatlarni kamaytirishning asosiy strategiyasidir.

4. Yaxshi optimallashtirilgan ta'minot zanjiri kechikishlarni kamaytirishi, xom ashyo xarajatlarini kamaytirishi va ishlab chiqarish jarayonlarini soddalashtirishi mumkin. Samarali logistika va inventar boshqaruv tizimlari bu sohada hal qiluvchi rol o'ynaydi.

2019-2023-yillarda O'zbekistonning to'qimachilik tarmog'iga kiritilayotgan investitsiyalar davlat tomonidan qo'llab-quvvatlanishi, modernizatsiya sa'y-harakatlari va xalqaro hamkorlik tufayli sezilarli darajada o'sdi. Quyida ushbu davrdagi sektordagi asosiy investitsiya ma'lumotlarini jamlagan jadval keltirilgan:

Yil	Investitsiyalar hajmi	Asosiy eslatmalar
2019	1,2 milliard dollar	To‘qimachilik infratuzilmasini modernizatsiya qilish, paxtani qayta ishlashni ko‘paytirish borasida islohotlar boshlandi.
2020	1,7 milliard dollar	Yangi zavodlarning ishga tushirilishi va ishlab chiqarish quvvatlarining kengayishi hisobiga investitsiyalar sezilarli darajada oshdi.
2021 yil	\$2,0 mlrd	Texnologiyani yangilash bilan bir qatorda davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlangan va xalqaro investitsiyalar ko‘paydi.
2022	2,4 milliard dollar	Barqarorlik va qo‘shimcha qiymatga ega bo‘lgan to‘qimachilik mahsulotlariga e‘tibor kuchayib, xalqaro e‘tiborni jalb qilmoqda.
2023 yil	2,8 milliard dollar	2023 yilga kelib, sektor yirik kengayishlar, jumladan, yangi hamkorliklar va 2030 yilgacha 10 milliard dollarlik eksport maqsadlari bilan ajralib turdi.

To‘qimachilik sohasining jadal kengayishi so‘nggi o‘n yil ichida 10 milliard dollardan ortiq investitsiyalarni jalb qildi, so‘nggi yillarda yillik barqaror o‘sish o‘rtacha 2 milliard dollardan oshdi. Ushbu investitsiyalar O‘zbekistonni paxta xomashyosini eksport qiluvchi davlatdan to‘qimachilik ishlab chiqarish bo‘yicha asosiy jahon o‘yinчисiga aylantirishda muhim ahamiyat kasb etdi.

Shunday ekan to‘qimachilik sanoatida xarajatlarni kamaytirishning asosi ishlab chiqarish jarayonlarini optimallashtirishdir. Bunga avtomatlashtirish va raqamlashtirish kabi texnologik innovatsiyalar orqali erishish mumkin. Sun‘iy intellektga asoslangan mashinalar va IT-ga asoslangan monitoring tizimlari kabi ilg‘or texnologiyalar mashinaning ishlaymay qolish vaqtini qisqartirish va resurslarni real vaqt rejimida kuzatish imkonini berish orqali ishlab chiqarish samaradorligini sezilarli darajada oshirishi mumkin. Ushbu texnologiyalar prognozli texnik xizmat ko‘rsatish imkonini beradi, bu esa uskunani nosozliklar paydo bo‘lishidan oldin xizmat ko‘rsatishni ta‘minlaydi, rejadan tashqari ishlaymay qolish vaqtini kamaytiradi, tejamkor ishlab chiqarish tamoyillarini amalga oshirish ishlab chiqarish tsikli davomida chiqindilarni yo‘q qilishning asosiy yondashuvidir. Ozg‘in to‘qimachilik ishlab chiqarishni tashkil etishda materiallarni olishdan yakuniy mahsulotga qadar har bir qadam

ortiqcha materiallar, vaqtni kechiktirish yoki keraksiz jarayonlar ko'rinishidagi chiqindilar uchun tahlil qilinadi. Ish oqimlarini soddalashtirish orqali to'qimachilik kompaniyalari mahsuldorlikni oshirishi, mehnat xarajatlarini kamaytirishi va chiqindilarni kamaytirishi mumkin, bu esa xarajatlarni sezilarli darajada tejashga olib keladi.

Barqarorlik va energiya samaradorligi: Barqarorlik xarajatlarni kamaytirishning harakatlantiruvchi kuchiga aylandi, chunki u nafaqat operatsion xarajatlarni kamaytiradi, balki ekologik toza mahsulotlarga bo'lgan iste'molchilar talabini ham qondiradi. To'qimachilik ishlab chiqarish resurslarini ko'p talab qiladi, ayniqsa suv va energiyadan foydalanish. Energiya tejamkor mashinalar va qayta tiklanadigan energiya manbalariga sarmoya kiritib, to'qimachilik firmalari energiya uchun to'lovlarni kamaytirishi va atrof-muhitga ta'sirini kamaytirishi va suv va materiallarni qayta ishlash kabi barqaror amaliyotlarni qabul qilish aylanma ishlab chiqarish modeliga olib kelishi mumkin, bu erda chiqindilar minimallashtiriladi va resurslar qayta ishlatiladi. Ushbu amaliyotlar nafaqat xarajatlarni tejashga yordam beradi, balki kompaniyalarni global ekologik standartlarga moslashtiradi, potentsial ravishda jarimalar yoki rioya qilmaslik bilan bog'liq qo'shimcha xarajatlardan qochadi.

Aniq imtiyozlarga qaramay, to'qimachilik sanoatida xarajatlarni kamaytirish strategiyasini muvaffaqiyatli amalga oshirishga bir qator muammolar to'sqinlik qilishi aniqlandi:

- Texnologiyani modernizatsiya qilish va ta'minot zanjirlarini optimallashtirish ko'pincha katta miqdordagi dastlabki kapitalni talab qiladi. Kichikroq firmalar, uzoq muddatli tejash imkoniyatiga qaramay, bu investitsiyalarni amalga oshirishda qiynalishi mumkin.
- Tashkiliy inertsiya asosiy to'siq bo'lishi mumkin. Xodimlar va rahbariyat notanishlik yoki o'rnatilgan amaliyotlarni o'zgartirishni istamaslik tufayli yangi jarayonlar yoki texnologiyalarga qarshilik ko'rsatishi mumkin.
- To'qimachilik sanoati juda globallashtirishgan, kompaniyalar ko'pincha turli mamlakatlardan materiallar sotib olishadi. Xalqaro savdo siyosati, valyuta kurslari va xom ashyo narxlarining o'zgarishi tejamkorlik choralarning samaradorligiga ta'sir qilishi mumkin.

Xarajatlarni kamaytirishning amaliy qo'llanilishi: To'qimachilik ishlab chiqarishni avtomatlashtirish uchun yaqqola misol Janubi-Sharqiy Osiyodagi to'qimachilik ishlab chiqaruvchisi avtomatlashtirilgan to'quv mashinalari va robotli tikuv uskunalari sarmoya kiritdi. Ushbu harakat mehnat xarajatlarini 15% ga qisqartirdi va ishlab chiqarish quvvatini

20% ga oshirdi, bu avtomatlashtirish sifatni buzmasdan qanday qilib sezilarli darajada xarajatlarni kamaytirish mumkinligini ko'rsatmoqda.

Xom ashyo xarajatlari yuqori bo'lgan Yevropa to'qimachilik firmasi ta'minot zanjirini optimallashtirish uchun to'g'ridan-to'g'ri rivojlanayotgan bozorlardagi ishlab chiqaruvchilardan xarid qilish orqali ta'minot zanjirini qayta ko'rib chiqdi. Bu xomashyo tannarxini 10 foizga qisqartirish bilan birga yetkazib berish muddatlarini ham qisqartirib, iqtisodiy samaradorlikni va bozorga javob berish qobiliyatini oshiradi.

Hindiston to'qimachilik kompaniyasi o'zining bo'yash ishlarini quvvatlantirish uchun quyosh panellarini o'rnatdi va bu uning tarmoq elektr energiyasiga bo'lgan bog'liqligini 25% ga qisqartirdi. Ushbu sarmoya uch yil ichida o'zini oqladi, bu esa energiya xarajatlarini sezilarli darajada tejashga va kompaniyaning uglerod izini umumiy qisqartirishga olib keldi.

Xulosa

To'qimachilik sanoati ko'plab muammolarga duch kelgan bo'lsada, uning tashkiliy iqtisodiy mexanizmlarini takomillashtirish orqali xarajatlarni kamaytirish uchun katta imkoniyatlarga ega. Zamonaviy texnologiyalarni qo'llash, ta'minot zanjirlarini optimallashtirish, ishchi kuchi unumdorligiga sarmoya kiritish va barqaror amaliyotlarni qo'llash orqali to'qimachilik ishlab chiqaruvchilari rentabellikni oshirish va jahon bozorida raqobatbardoshlikni saqlab qolish bilan birga sezilarli xarajatlarni tejashga erishishlari hamda oldinga qarab, doimiy innovatsiyalar, strategik investitsiyalar va barqarorlikka sodiqlik uzoq muddatli muvaffaqiyat uchun hal qiluvchi ahamiyatga ega bo'ladi. Ushbu sohalarga ustuvor ahamiyat beradigan to'qimachilik kompaniyalari yuqori sifatli va tejamkor mahsulotlarni yetkazib berish bilan birga global iqtisodiyotning murakkabliklarini boshqarish uchun yaxshi mavqega ega bo'ladilar.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. 2022-2026 yillarga mo'ljallangan yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni 28.01.2022 yildagi PF-60-son,
2. Ashurov M.S. (2019). Biznes muhitining hozirgi holatini baholash O'zbekiston va uni samarali rivojlantirish muammolari. Monografiya. Globus tahriri Akademik nashriyot, Yevropa Ittifoqi.
3. Talasov, M.J., Tulemetova, A.S., (2008). erishish yo'llari to'qimachilik sanoati mahsulotlarining raqobatbardoshligi. To'plam Rossiya universitetlarining ilmiy ishlari. (Iqtisodiyot, moliya va menejment muammolari ishlab chiqarish), (25).

4. Dilshodaxon Eshmuhammadovna Safarova, Gulbahor Mahmudovna Gaybullayeva TO'QIMACHILIK KORXONALARI FAOLIYATINI RIVOJLANTIRISHDA MOLIYAVIY RESURSLARDAN FOYDALANISH YO'LLARI // Scientific progress. 2021. №2. URL:

5. G. Gaybullaeva SANOAT IQTISODIYOTINI RIVOJLANITIRISHDA XORIJIY USULLARDAN FOYDALANISH KO'NIKMA VA TAMOYILLARI // SAI. 2022. №A6.

6. DE Safarova, GM Gaybullayeva. O'zbekistonda to'qimachilik korxonalarini rivojlantirishda davlat dasturlaridan foydalanish yo'nalishlari. Science and Education, 2021

